

วิเคราะห์การละสังโยชน์เบื้องต้นในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

An Analysis of the Lower Fetters Abandonment in the Practice of Vipassana Meditation

พระเทืองวรินทร์ ชื่นจันทร์
Phra Thungvarin Cheunjan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาศีศึกษาพุทธโฆส
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksa Buddhagosa Campus, Thailand.
E-mail: 6411205018@mcu.ac.th

December 10, 2024; **Revised** January 31, 2025; **Accepted** February 11, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสังโยชน์เบื้องต้นในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การละสังโยชน์เบื้องต้นในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร สรุปลักษณะ เรียบเรียง และบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า วิเคราะห์การละสังโยชน์เบื้องต้นในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา กล่าวคือ 1) โยคีบุคคลเป็นผู้ฉลาดในธรรมของพระอริยะ มีความกล้ากล้า รู้บายเครื่องสลัดสัณขาทิฏฐิที่เกิดขึ้น ย่อมละสัณขาทิฏฐิได้ 2) โยคีบุคคลไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยในพระศาสดา พระธรรม พระสงฆ์ เจริญวิปัสสนากรรมฐานเพื่อกำหนดรู้สภาวะธรรมตามที่เป็นจริงย่อมเป็นเหตุให้ละ คือ กำจัดวิจิจิกขาได้ 3) โยคีบุคคลละความยึดมั่นถือมั่นว่า สัตว์ทั้งหลายสามารถบริสุทธิ์ได้ด้วยศีลและพรตปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ก็จะสามารถละสลัฟตปรามาสได้ 4) โยคีบุคคลละกามราคะ คือความหมกมุ่นในกามทั้งหลายด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ทำโยนิโสมนสิการ และเจริญอสุกกรรมฐานจะช่วยให้กำหนดรู้เท่าการเกิด-ดับของราคะ สามารถละกามราคะได้ 5) โยคีบุคคลผู้รู้ปฏิฆะ คือ ความอาฆาต เจริญวิปัสสนา คือ พิจารณาธรรมด้วยปัญญาตามความจริง มิใช่สัตว์บุคคลตัวตนทั้งสิ้นเห็นชัดด้วยปัญญาจึงละปฏิฆะได้ในที่สุด

คำสำคัญ: การละสังโยชน์เบื้องต้น; การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

The objectives of this article were 1) to study the Lower Fetters Abandonment in Theravada scriptures, and 2) to analyze the Lower Fetters Abandonment for insight meditation practice. It was documentary research. The collected data was summarized, and compiled by descriptive report. The research findings indicated that The analysis of the Lower Fetters Abandonment abandoning in practicing Vipassana meditation can be summarized as follows: 1) the practitioner who are wise in Noble Dhamma, brave and knowing how to escape from the self-views happened can abandon the self-view, 2) meditator who is free from the doubt on Buddha, the Dhamma, and the Sangha and develops insight meditation for observing whatever happens as they are, can eliminate skeptical doubt; 3) a wise meditator who detaches the clinging that all

beings can attain purity through rituals, follows Noble Eightfold Path can abandon wrong ritual and practice, 4) a wise meditator who negates any sensual pleasure by following morality, concentration and wisdom, being thoughtful, and develops impurity meditation, knowing the rise of sensual pleasure, can abandon sensual pleasure, 5) a wise meditator who knew ill will, malice, cultivating the insight by observing whatever happens with knowledge as its true nature, non self, can cease away all malice.

Keywords: The Lower Fetters Abandonment; Vipassana Meditation; Theravada Buddhism

บทนำ

ความทุกข์ทางใจของมนุษย์ล้วนเกิดขึ้นจากการเข้าไปยึดมั่น หลงใหล และปรุ่งแต่งกับอารมณ์ไม่ว่าสุขหรือทุกข์ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจนเป็นปัจจัยทำให้เกิดความคิด คำพูดหรือการกระทำ ผู้ใดได้ฝึกเจริญสติจนบรรเทา ลดละ และไม่ยึดติดในกิเลสทั้ง 3 ได้แล้วความทุกข์ทางใจย่อมจะไม่เกิด การพัฒนาจิตตามแนววิปัสสนาภาวนาโดยมุ่งเน้นการปฏิบัติเพื่อที่จะละสังโยชน์ประเภทที่จำแนกตามนามธรรมอย่างเดียว โดยแยกประเภทของศีลธรรมออกเป็น 2 ระดับ คือ อย่างหยาบและอย่างละเอียด สังโยชน์อย่างหยาบ คือ “โอรัมภาคียสังโยชน์” มีอยู่ 5 ประการ ได้แก่ 1) สักกายทิฏฐิ 2) วิจิกิจฉา 3) สีสัพพตปราคาส 4) กามราคะ 5) ปฏิฆะ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สังโยชน์เบื้องต้นนี้ถือเป็นปัญหาที่เป็นสาเหตุทำให้มนุษย์ เวียนว่ายตายเกิด อย่างไม่รู้จักจบสิ้น บุคคลผู้ประกอบด้วยสังโยชน์แล้วจะไม่ข้ามพ้นสังสารวัฏได้เลย พระพุทธเจ้าทั้งหลายต่างก็เล็งเห็นถึงความรุนแรงของสังโยชน์ดังกล่าวทรงพิจารณาเห็นว่า หากมนุษย์ละเลยไม่ให้ความสำคัญกับการใช้ปัญญาในการกำหนดรู้โทษของสังโยชน์แล้ว ปัญหาดังกล่าวก็จะทวีความรุนแรงขึ้นจนกระทั่งมนุษย์ไม่สามารถตัดภพชาติให้สิ้นไป เนื่องจากกิเลสนี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องผูกโดยยึดเหนี่ยวบุคคลเอาไว้ในวัฏฏะด้วยอำนาจความเพลิดเพลินแห่งกิเลสต้นหนั้น ๆ เป็นการยากต่อการสลัดทิ้งไป ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจะขจัดกิเลสซึ่งเกี่ยวกับอารมณ์ที่กำหนดรู้ได้เพียงชั่วขณะแล้วแต่ยังมีอนุสัยกิเลสอีกหลายอย่างที่จะต้องใช้มรรคญาณขจัดเท่านั้น มรรคญาณดังกล่าวสามารถกำจัดกิเลสที่นอนเนื่องในกระแสจิตได้อย่างถาวรกล่าวคือ พระโสดาบันสามารถละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และ สีสัพพตปราคาส ตลอดจนกิเลสที่จะพาให้ไปเกิดในทุคติภูมิได้ทั้งหมด และเมื่อเป็นพระสกทาคามีก็จะทำให้กามราคะ และปฏิฆะ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2551) เบาลง

บทความนี้นำเสนอการวิเคราะห์การละสังโยชน์เบื้องต้นในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพื่อให้เกิดความเข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นการส่งเสริมการเรียนการศึกษาพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจที่จะศึกษาเรื่องการละสังโยชน์เบื้องต้นต่อไป และเป็นแนวทางการศึกษาจะเป็นประโยชน์นำไปประยุกต์ใช้แก่พุทธศาสนิกชนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสังโยชน์เบื้องต้นในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การละสังโยชน์เบื้องต้นในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

การทบทวนวรรณกรรม

สังโยชน์เบื้องต้น

สังโยชน์เบื้องต้น คือ กิเลสผูกใจสัตว์ หรืออกุศลธรรมที่ผูกมัดสัตว์ไว้กับทุกขในสังสารวัฏฏ์ เป็นสังโยชน์เบื้องต้นหรือขั้นหยาบมี 5 อย่างคือ 1. สักกายทิฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวตน 2. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย เคลือบแคลงต่าง ๆ 3. สีลัพพตปรามาส ความถือนั่นศีลพรต คือการยึดถือที่ผิดพลาดไป 4. กามราคะ ความติดใคร่ในกาม ความยากได้ไฝหาในเรื่อง รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ ที่ชอบใจ 5. ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งใจ ความหงุดหงิดขัดเคือง หรือรุ่มร้อนใจ ด้วยการเจริญปัญญาเพื่อให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริงในพระไตรลักษณ์ ด้วยการละสังโยชน์เบื้องต้น มี 5 อย่าง ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต, 2551)

การปฏิบัติวิปัสสนา มีประโยชน์ในการควบคุมสภาพจิตใจ ทำให้มีร่างกายและจิตใจปลอดโปร่ง เป็นสมมติลดละพฤติกรรมต่างๆ ที่ผิดพลาดลงไปได้ และประโยชน์ของการฝึกฝนสามารถนำความรู้ที่เกิดขึ้นจากการสัมผัสแหล่งเรียนรู้และสามารถเพิ่มทักษะในการนำไปปฏิบัติได้จริง เมื่อเข้าใจแล้วจึงลงมือปฏิบัติคือ ทดลองฝึกปฏิบัติตามที่ได้เรียนมา และการปฏิบัตินี้จะนำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริง (Damnoen et al., 2021) การบูรณาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตในการพัฒนาพฤติกรรมของตนเองได้อย่างเหมาะสม (พระอรรถชาติเดชดำรง, 2566) การปรับให้มีความสติระลึกรู้ตัวอยู่ตลอดเวลาที่กล่าวไว้ให้กำหนดรู้สภาวะธรรมปัจจุบันโดยการจดจ่ออยู่กับสภาวะธรรมปัจจุบันแต่ละขณะ อย่างต่อเนื่องโดยมีกระบวนการฝึกด้วยการกำหนดรู้ ตามอิริยาบถใหญ่คืออิริยาบถยืน อิริยาบถเดินอิริยาบถนั่งอิริยาบถนอนตลอดถึงอิริยาบถย่อยต่าง อันเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อตนเองในการประพฤติดุติปฏิบัติ

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาจากอดีตจนถึงยุคปัจจุบัน เพราะฉะนั้น ผู้วิจัยจะดำเนินการตามวิธีการและขั้นตอนการวิจัยตามลำดับดังต่อไปนี้

- 1) ศึกษาสังโยชน์เบื้องต้นในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ประกอบด้วย พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาปกรณ์วิเสสต่าง ๆ และวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 2) ศึกษาวิเคราะห์การละสังโยชน์เบื้องต้นในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ประกอบด้วย พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสต่าง ๆ และวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 3) สรุปผลที่ได้จากการวิจัย พร้อมข้อเสนอแนะ และประเด็นที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาต่อไป

ผลการวิจัย

สังโยชน์เบื้องต้นในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

สังโยชน์ หมายถึง เครื่องผูกกิเลสที่ผูกใจสัตว์โลก การผูกมัด เป็นสิ่งผูกจิตใจไว้ให้ติดอยู่ในกิเลสในความทุกขในวัฏฏะ เป็นเครื่องประกอบกรรมไว้กับผลแห่งกรรม เป็นเครื่องยังสัตว์ให้เป็นไปเกิดในกามภพ เป็นเครื่องผูกคนให้วนอยู่ในวัฏสงสาร ส่วนความสำคัญของสังโยชน์คือ กิเลสที่ผูกใจสัตว์ หรือเป็นอกุศลธรรมที่ผูกมัดสัตว์ไว้กับทุกขในสังสารวัฏเหมือนผูกเทียมสัตว์ไว้กับรถ สังโยชน์เป็นประดุจดั่งโซ่ตรวน เครื่องจองจำ อันรื้อยรัดจิตใจเป็นกิเลสอันผูกมัดใจสัตว์ ถือว่าเป็นสิ่งที่มีติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิด จึงทำให้มนุษย์รู้จักหาหนทางเรียนรู้เพื่อที่จะใช้ปัญญาพิจารณาถึงตัวปัญหา เพียรปฏิบัติตนเพื่อละกิเลส แล้วหาวิธีที่จะหลีกเลี่ยงจากกิเลส ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายในวัฏฏ์ทุกข์นี้อีก ส่วนประเภทของสังโยชน์เบื้องต้น 5 มี 5 ประการคือ

1) สักกายทิฐิ หมายถึง ความเห็นว่าเป็นตัวของตน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ความเห็นเป็นเหตุถือตัวตนเช่น เห็นรูปเป็นตน เห็นเวทนาเป็นตน เป็นต้น ได้แก่ การเห็นว่ามันเป็นอัตตาของเรา เป็นอาการของทิฐิ คือ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาในรูป เป็นต้น สักกายทิฐิ คือ การยึดมั่นถือมั่น ได้แก่ มิจฉาทิฐิ เพราะองค์ธรรมเหมือนกันคือ ทิฐิ และผู้ที่มีมิจฉาทิฐินั้นมีคติเป็น 2 คือ กำเนิดนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน

2) วิจิกิจฉา หมายถึง ความลังเลสงสัย คือ ความลังเลไม่ตกลงได้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ความไม่แน่ใจ ความสงสัย ความเคลือบแคลงในกุศลธรรมทั้งหลาย ความลังเลเป็นเหตุให้ไม่แน่ใจในปฏิบัติเรื่องดำเนินของตน ความลังเลสงสัยในเรื่องพระรัตนตรัย เรื่องบาปบุญคุณโทษ เรื่องนรกสวรรค์ ในขณะที่วิจิกิจฉาเกิดขึ้นก็มีมโหระทึกวิสาสะเกิดร่วมสนับสนุน นอกจากนั้นยังมีธรรมะฝ่ายไม่ดีเกิดขึ้นด้วยเสมอ

3) สลัปปตปราคาส หมายถึง ความถือมั่นศีลพรต คือ ความยึดถือว่าบุคคลจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลและพรต ได้แก่ ถือว่าเพียงประพฤติศีล และพรตให้เคร่งครัดก็พอที่จะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ไม่ต้องอาศัยสมาธิและปัญญาก็ตาม ถือศีลและพรตที่มุ่งกายหรืออย่างงมงายในขณะที่สลัปปตปราคาสทำงานนั้นจะมี กามาสวะและอวิชชาสวะเกิดร่วมสนับสนุนด้วย

4) กามราคะ คือ ความติดใจในกามคุณอารมณ์ ในคัมภีร์ภิกษาให้ความหมายกามสังโยชน์ หมายถึง กามราคะซึ่งมีชื่อต่าง ๆ เช่น ฉันทราคะ เพราะสัตว์โลกผู้ยินดีด้วยกามราคะ ถูกฉันทราคะเกี่ยวพันไว้ย่อมไม่พ้นจากภัยทั้งที่มีในภพนี้ ทั้งที่มีในภพหน้า เมื่อกามราคสังโยชน์เกิดขึ้นก็ต้องมีทิฐิวิสาสะ อวิชชาสวะเกิดสนับสนุนส่งเสริมกันและกัน

5) ปฏิฆะหรือ พยาบาทว่าโดยสภาวะแล้วคือโทสะ เพราะอรรถว่า เป็นเหตุประทุษร้าย หรือ ประทุษร้ายเอง โทสะจิตมี 2 ประเภท คือ 1. ปฏิฆะที่เกิดขึ้นเองโดยไม่มีเหตุกระตุ้น 2. ปฏิฆะจิตที่มีเหตุชักจูง การผูกอาฆาตคือการผูกโกรธเรียกว่า พยาบาทสังโยชน์ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2551)

องค์ธรรมของสังโยชน์เบื้องต้น โดยแบ่งออกเป็น

1) องค์ธรรมของสักกายทิฐิ คือ ทิฐิจิตสัมปยุตตจิต 4 ดวง คือ ดวงที่ 1 ความรู้สึกดีใจเป็นสุข เป็นไปกับความเห็นผิด มีทิฐิเจตสิกเกิดร่วมด้วย ดวงที่ 2 เป็นไปกับความเห็นผิดเป็นจิตที่มีกำลังอ่อน เกิดขึ้นโดยอาศัยการชักจูง ดวงที่ 3 ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ เป็นไปกับความเห็นผิด เกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยการชักจูง ดวงที่ 4 เป็นไปกับความเห็นผิดเป็นจิตที่มีกำลังอ่อน เกิดขึ้นโดยอาศัยการชัก

2. องค์ธรรมของวิจิกิจฉา คือ วิจิกิจฉาเจตสิก ในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต 1 ดวง จิตเกิดร่วมกับ วิจิกิจฉาเจตสิก คือ ความสงสัยในสภาพธรรม (สุจินต์ บริหารวนเขตต์, 2553)

3. สลัปปตปราคาส คือ กิเลสเป็นเครื่องผูกสรรพสัตว์ไว้ ความถือมั่นศีล และพรต องค์ธรรม คือ ทิฐิเจตสิก ในทิฐิจิตสัมปยุตตจิต 4 ดวง ได้แก่ จิตดวงที่ 1 ดวง สภาวะธรรมที่เป็นอกุศล คือ จิตที่เป็นอกุศล สหคตด้วยโสมนัสสัมปยุตด้วยทิฐิ มีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นอารมณ์ จิตดวงที่ 2 เป็นไปกับความเห็นผิดเป็นจิตที่มีกำลังอ่อน เกิดขึ้นโดยอาศัยการชักจูง จิตดวงที่ 3 มีธรรมเป็นอารมณ์ จิตดวงที่ 4 จิตที่เป็นอกุศล สหคตด้วยอุเบกขา สัมปยุตด้วยทิฐิ มีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นอารมณ์

4. องค์ธรรมของกามราคะ คือ ความติดใจในกามคุณอารมณ์มีองค์ธรรม ได้แก่ โลกเจตสิกที่ประกอบในโลภมูลจิต 8 ดวง ในขณะที่กามสังโยชน์เกิดขึ้น และมีความยึดมั่นถือมั่นตัวตนของตนของคนอื่นหรือ วัตถุสิ่งของนั้นทิฐิจะเกิดขึ้นสนับสนุนกัน และอวิชชาก็เป็นอีกแรงหนึ่งที่สำคัญที่สุด

5. องค์ธรรมของปฏิฆะ หรือ พยาบาทว่าโดยสภาวะแล้วคือโทสะนั่นเองอย่าง 2 อย่างคือ 1. จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มี การชักชวน พร้อมด้วยความเสียใจ ประกอบด้วยความโกรธ 2. จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการ ชักชวน พร้อมด้วยเสียใจ ประกอบด้วยความโกรธ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530)

ลักษณะของสังโยชน์เบื้องต้น โดยแบ่งออกเป็น

1) ลักษณะของสักกายทิฐิ คือ ผู้ไม่ได้สติบ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการฝึกฝนในธรรมของพระอริยะ ไม่เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการฝึกฝนในธรรมของสัตบุรุษ ย่อมเห็นเป็นตัวของตน เพราะมีความกำหนัด ยินดี ติดใจ หมกมุ่น เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพัน ในกามคุณ ย่อมเห็นรูปเป็นตน คือ พิจารณาเห็นรูป และอัตตาไม่เป็นสองว่า รูปอันใด เราก็อันนั้น เราอันใด รูปก็อันนั้น นี้เรียกว่า สักกายทิฐิ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2) ลักษณะของวิจิกิจฉา คือ ความเคลือบแคลงสงสัย ในพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ และศีล รวมถึงสังเสขสังขยในหลักธรรมทั้งหลาย ความเคลือบแคลง กิริยาที่เคลือบแคลง ภาวะที่เคลือบแคลง ความคิดเห็นไปต่าง ๆ ความตัดสินใจไม่ได้ ความเห็นเป็นสองทาง ความสงสัย ความไม่สามารถถือเอาโดยส่วนเดียวได้ ความไม่สามารถหยั่งลงถือเอาเป็นยุติได้ โดยทั่วไปมุ่งหมายถึง ความลังเลสงสัย ในพระพุทฺธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ในสิกขา สงสัยในขั้นที่เป็นอดีต สงสัยในขั้นที่เป็นอนาคต สงสัยในขั้นที่เป็นอดีต และอนาคต ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า วิจิกิจฉา

3) ลักษณะของสัสสปทปราค คือ ความยึดถือว่าบุคคลจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลและพรต เป็นเพียงความยึดถือ ที่อิงอาศัยศีลและพรตภายนอกพระพุทฺธศาสนา ในการบำเพ็ญเพียงกาย และวาจา ตามหลักธรรมพระพุทฺธศาสนา ของตนว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐ ความยึดถือ ความยึดมั่น ความตั้งมั่น ความถือผิด ทางชั่วทางผิด ภาวะที่ผิดลัทธิเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ ความยึดถือโดยวิปลาส มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า สัสสปทปราค

4) ลักษณะของกามราคะ หมายถึง ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกาม ความใคร่กาม ได้แก่ ความพอใจ ความกำหนัด ความพอใจและความกำหนัด ความดำริ ความกำหนัดมาก ความดำริและความกำหนัด ความพอใจคือความใคร่ ความกำหนัดคือความใคร่ ความเพลิดเพลินคือความใคร่ ในกามทั้งหลาย ความปรารถนาในกาม ความเสน่ห์ในกาม ความเร่าร้อนในกาม ความหลงในกาม ความติดใจในกาม ห่วงคือกาม ความประกอบในกาม ความยึดถือในกาม เครื่องกั้นกามคือกามราคะ ชื่อว่า กาม ลักษณะของกามราคะ คือ ความพอใจรักใคร่ในกามคุณทั้ง 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2551)

5) ลักษณะของปฏิกขะ หรือพยาบาท คือ ความขัดเคือง หรือ ความกระทบกระทั่ง หมายถึง ความกระทบกระทั่งทางใจ และสิ่งที่เข้าไปกระทบกระทั่งใจนั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551) ก็ได้แก่อรรถิ (ความไม่ยินดี ไม่ชอบใจ) กิเลสตัวนี้ (ปฏิกขะ) การพัฒนาพันธุ์มาจากอรรถิ ที่เกิดขึ้นแล้วเราไม่รีบระงับเสียแต่เริ่มแรกปล่อยให้เข้าไปใช้อำนาจแผ่อิทธิพลกระทบกระทั่งร่างกาย และจิตใจ

วิเคราะห์การละสังโยชน์เบื้องต้นในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

วิเคราะห์การละสักกายทิฐิในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยโยคีบุคคลได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ เป็นผู้แก้แค้นล้ามีจิตที่สักกายทิฐิคลุ้มคลั่งไม่ได้ครอบงำไม่ได้ และรู้อุปายเครื่องสลัดสักกายทิฐิที่เกิดขึ้นแล้วตามความเป็นจริง โยคีบุคคลนั้นย่อมละสักกายทิฐินั้นพร้อมทั้งอนุสัยได้ หรือ เป็นผู้อยู่อย่างมีสติเพื่อละสักกายทิฐิได้ โยคีบุคคลเมื่อรู้เห็นจักขุโดยความเป็นทุกขจึงละสักกายทิฐิได้ เมื่อรู้เห็นรูปโดยความเป็นทุกขจึงละสักกายทิฐิได้ เมื่อรู้เห็นจักขุวิญญานโดยความเป็นทุกขจึงละสักกายทิฐิได้ เมื่อรู้เห็นจักขุสัมผัสโดยความเป็นทุกขจึงละสักกายทิฐิได้ เมื่อรู้เห็นความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์ หรือมีไข้สุขมีไข้ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยโดยความเป็นทุกขจึงละสักกายทิฐิได้ โยคีบุคคลเมื่อรู้เห็นอย่างนี้จึงละสักกายทิฐิได้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ส่วนปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งสัkkายะ คือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหาเรียกว่า ที่สุดคือปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งสัkkายะ ได้แก่ อริยมรรคมองค์ 8 กล่าวคือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งสัkkายะที่ปฏิญญา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในกิเลสทั้งหลาย สัkkายทิฐิเป็นธรรมที่ถูกละ

วิเคราะห์การละวิจิกิจฉาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยโยคีบุคคลไม่เคยปล่อยวางสงสัยในพระศาสนา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขาในส่วนอดีต ในส่วนอนาคต ในส่วนอดีตและส่วนอนาคต และในปัจจุสมุปปาท (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2551) ส่วนคนมีวิจิกิจฉาเป็นเจ้าเรือน ถูกเครื่องยึดมัจฉิมักมีปกติสงสัย ลังเล ไม่แน่ใจ จะละได้ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อกำหนดรู้สภาวะธรรมตามที่เป็นจริง ย่อมเป็นเหตุให้กำจัดความสงสัย ลังเล ไม่แน่ใจได้ ส่วนวิธีการละความสงสัยลังเลใจ 6 ประการ คือ

- 1) หมั่นศึกษาเรียนรู้หลักธรรมมาก จะส่งผลให้ความสงสัยเกี่ยวกับหลักธรรมนั้นน้อยลง
- 2) สอบถามข้อสงสัยเกี่ยวกับพระรัตนตรัยให้เข้าใจชัดเจน
- 3) ศึกษาพระวินัยอย่างทั่วถึงเพื่อไม่เกิดข้อสงสัย
- 4) ส่งเสริมให้มีศรัทธามากในพระรัตนตรัย
- 5) คบหากัลยาณมิตรที่มีความศรัทธามาก
- 6) กล่าวถ้อยคำที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติที่เกี่ยวกับการละความสงสัย

การพิจารณาละวิจิกิจฉาตามแนวธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เช่น เมื่อวิจิกิจฉานิรณมียภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า วิจิกิจฉานิรณมียภายในจิต และเมื่อวิจิกิจฉานิรณมียไม่มีภายในจิต ย่อมรู้ชัดว่า วิจิกิจฉานิรณมียไม่มีภายในจิต การที่วิจิกิจฉานิรณเกิดขึ้นแล้ว ย่อมเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ประการนั้น ความที่วิจิกิจฉานิรณอันตนละเสียแล้วไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ประการนั้นด้วย ในกิเลสทั้งหลายวิจิกิจฉาเป็นธรรมที่ถูกละ

วิเคราะห์การละสัลลพตปราคาสในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยโยคีบุคคลละความยึดมั่นที่ยึดถือว่า สัตว์ทั้งหลายสามารถบริสุทธิ์ได้ด้วยศีล สามารถบริสุทธิ์ได้ด้วยวัตร สามารถบริสุทธิ์ได้ด้วยพรต คือการถือศีล ระเบียบ แบบแผน บทบัญญัติ ข้อปฏิบัติต่าง ๆ โดยสักว่าทำตาม ๆ กันไปอย่างงมงาย เห็นเป็นหลังหรือศักดิ์สิทธิ์ติดอยู่แค่รูปแบบหรือพิธีตอังกี่ ถือด้วยตัณหาและทิฐิ คือปฏิบัติเพระอยากได้ผลประโยชน์ตอบแทนอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเพราะเห็นว่าจะทำให้ได้เป็นนั่นเป็นนี่ก็ดี ไม่เป็นไปตามความหมายและความมุ่งหมายที่แท้จริงของศีลและพรต ทำให้เขวออกนอกกลุ่มนอกทาง หรือเลยเถิดไปเป็นอย่างศีลและพรตของนักบำเพ็ญตบะเป็นต้น จะไม่เข้าสู่อริยมรรค (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2562)

ฉะนั้น โยคีบุคคลปฏิบัติตามอริยมรรคมองค์ 8 เป็นมรรคสัจ เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ตรัสบอก ตรัสสอนตามความเป็นจริง จะสามารถละ คือ ถอนสัลลพตปราคาสได้ทั้งหมด ถ้าโยคีบุคคลรู้จนครบสมบูรณ์ เห็นสัจจะ 4 เต็มที่ครบสมบูรณ์ ก็จะละและถอนกิเลสตัวนี้ออกได้หมด และจะเป็นพระโสดาบันได้ในที่สุด ในกิเลสทั้งหลาย สัลลพตปราคาสสามารถละ คือ ฆ่าได้ด้วยญาณที่ 1

วิเคราะห์การละกามราคะในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยโยคีบุคคลละกามราคะ คือความพอใจในกาม ความกำหนัดในกาม ความเพลิดเพลินในกาม ตัณหาในกาม สิ้นหาในกาม ความร่ำร้อนเพราะกาม ความลุ่มหลงในกาม และความหมกมุ่นในกาม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้แก่ การละกามราคะด้วยศีล เป็นการละกิเลสอย่างหยาบด้วยศีลที่แสดง หรือละเมื่อดอกมาทางกาย วาจา คือแสดงพฤติกรรมทุจริตทางกาย และวาจา ทำให้ล่วงละเมิดศีล การละกามราคะด้วยสมาธิ เป็นการทำให้กิเลสที่เกิดขึ้นในจิตแล้วคอยกลุ่มมอยู่ในจิตใจ แต่ยังไม่ล่วงละเมิดออกมา กาย วาจา ยังเป็นวิติกมกิเลส และการละกามราคะด้วยปัญญา กิเลสประเภทนี้ เป็นกิเลสที่

นอนเนื่องอยู่ในชั้นธรรมาสนของสัตว์ทั้งหลาย และสะสมอยู่ในจิตของปุถุชนทุกคนตั้งแต่ปฏิสนธิจิตจนถึงจุติจิต จะต้องละด้วยวิปัสสนาญาณ ซึ่งเป็นปัญญาในมรรคจิตทั้ง 4 เท่านั้น

วิเคราะห์การละปฏิฆะในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยโยคีบุคคลละปฏิฆะกล่าวคือ ความอาฆาต เกิดขึ้นว่า ผู้นี้เคยทำความเสื่อมเสียแก่เรา ความอาฆาตเกิดขึ้นว่า ผู้นี้กำลังทำความเสื่อมเสียแก่เราเป็นต้น ฉะนั้น ปฏิฆะคือ ความขัดเคือง หรือ ความกระทบกระทั่ง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้แก่ ความกระทบกระทั่งทางใจ และสิ่งที่เข้าไปกระทบกระทั่งใจนั้น คือ อคติ ความไม่ยินดี ไม่ชอบใจนั่นเอง กิเลสตัวนี้การพัฒนาพันธุ์มาจากอคติที่เกิดขึ้นแล้วเราไม่รับกระทบเสียแต่เริ่มแรกปล่อยให้เข้าไปใช้อำนาจเผื่ออิทธิพลกระทบกระทั่งจิตใจของเราจนกระทั่งเอนไปทั้งตัว การกระทบกระทั่งจะไม่หนัก แต่ถ้าบ่อย ๆ เข้าสามารถทำให้สิ่งที่ถูกกระทบกระทั่งนั้น ๆ ขำรุ่ สึกหรอ เสียหาย แตกสลายไปได้เช่นเดียวกัน

สรุป

วิเคราะห์การละสังโยชน์เบื้องต้นในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา คือ โยคีบุคคลเป็นผู้ฉลาดในธรรมของพระอรียะ มีความแก้วกล้า รู้ובายเครื่องสลัดสักายทิฏฐิที่เกิดขึ้นย่อมละสักายทิฏฐิได้ โยคีบุคคลไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยในพระศาสนา พระธรรม พระสงฆ์ เจริญวิปัสสนากรรมฐานเพื่อกำหนดรู้สภาวะธรรมตามที่เป็นจริง ย่อมเป็นเหตุให้ละ คือ กำจัดวิจิจิกฉาได้ โยคีบุคคลละความยึดมั่นถือมั่นว่า สัตว์ทั้งหลายสามารถบริสุทธิ์ได้ด้วยศีล และพรตปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ก็จะสามารถละสัลลพตปรมาสได้ โยคีบุคคลละกามราคะ คือความหมกมุ่นในกามทั้งหลายด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ทำโยนิโสมนสิการ และเจริญอุสุภกรรมฐานจะช่วยให้กำหนดรู้เท่าการเกิด-ดับของราคะ สามารถละกามราคะได้ และ โยคีบุคคลผู้รู้ปฏิฆะ คือ ความอาฆาต เจริญวิปัสสนา คือ พิจารณาธรรมด้วยปัญญาตามความจริง มิใช่สัตว์บุคคลตัวตนทั้งสิ้นเห็นชัดด้วยปัญญาจึงละปฏิฆะได้ในที่สุดสามารถที่จะบรรลुพระโสดาบัน และพระสกทาคามีได้ในที่สุด

องค์ความรู้จากการวิจัย

วิเคราะห์การละสังโยชน์เบื้องต้นในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา คือ สามารถละโอรัมภาคียสังโยชน์ หรือสังโยชน์เบื้องต้นได้ 5 อย่างคือ ละสักายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวตน ละวิจิจิกฉา ความลังเลสงสัย เคลือบแคลงต่าง ๆ ละสัลลพตปรมาส ความถือมั่นศีลพรต คือการยึดถือที่ผิดพลาดไป ละกามราคะ ความติดใคร่ในกาม ความยากได้ไฝหาในเรื่อง รูป เสียง กลิ่น รส และโณภูฏัพพะ ที่ชอบใจ และละปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งใจ ความหงุดหงิดขัดเคือง หรือรุ่มร้อนใจด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาทำให้สามารถบรรลุธรรมได้

ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมในส่วนของหลักธรรมในแง่มุมอื่น ๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้ครบในทุก ๆ ด้าน ดังนี้

- 1) วิเคราะห์การละรูปราคะสังโยชน์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- 2) วิเคราะห์การละอรุปราคะสังโยชน์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- 3) วิเคราะห์การละมานะสังโยชน์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- 4) วิเคราะห์การละอุทธัจจะสังโยชน์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- 5) วิเคราะห์การละอวิชชาสังโยชน์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

เอกสารอ้างอิง

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ: เอส อาร์พรินติ้ง แมส โปรดักส์.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2554). *วิสุทธิมรรค*. สมเด็จพระพุทธปาจารย์ อาง อาสธมหาเถร แปลและเรียบเรียง. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: ธนาเพรส.
- พระอรรถชาติ เดชดำรง. (2566). การแบ่งช่วงชั้นทางสังคม : มุมมองของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนา. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 5(2), 481-492.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2530). *อภิธานศัพท์วินัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2562). *พุทธธรรม ฉบับขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 55). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุจินต์ บริหารวนเขตต์. (2553). *ปรมัตถธรรมสังเขป จิตตสังเขป และภาคผนวก*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พรินติ้งเฮาส์.
- Damnoen, P. S., Siri, P., Supattho, P. S., & Kaewwilai, K. (2021). The Development of Student Characteristics in According to the Nawaluk Framework of the Buddhist integration of Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College. *Asia Pacific Journal of Religions and Cultures*, 5(2), 126-135.